

Kraštotyrininkas, politinis kalinys Adolfas Navarackas

Gintaras LUČINSKAS

Adolfas Navarackas gimė 1911 m. balandžio 29 d. Seinų aps., Leipalingio valsč., Guobinių k., daugiavaikėje valstiečių šeimoje. Kartu augo broliai: Antanas, Juozas, Boleslovas bei sesuo Mikalina. Adolfas buvo labai pareigingas, sąžiningas ir jautrios širdies vaikas. Mokėsi Ricielių pradinėje mokykloje, vėliau – Leipalingio keturklasėje vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1928 m. Kai buvo pirmoje progimnazijos klasėje, neteko tėvo. Adolfu rūpinosi vyresni broliai.

1928–1929 m. lankė Griškabūdžio žemės ūkio draugijos buhalterijos ir kooperacijos kursus. Tačiau 1929 m. šeimą ištiko skaudi nelaimė: gaisras supleškino trobesius ir visą turtą. Liko be pastogės ir be santaujų. Žlugo ir viltys siekti mokslo. Tačiau po vieno metų, padedant broliams Antanui ir Juozui, 17-metis jaunuolis atvyko į Kauną ir įsidarbino pas privačius verslininkus.

1930–1931 m. A. Navarackas mokėsi Kauno „Pavasario“ komercijos gimnazijos 7-oje klasėje, kartu privačiai rengdamasis egzaminams. Vakarais lankė lietuvių-anglų kalbos kursus. 1931 m. įsidarbino Finansų ministerijos Kredito įstaigų ir kooperatyvų inspekcijoje. 1932 m. įstojo į Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filologijos skyrių studijuoti lietuvių literatūrą ir istoriją. Dalyvavo Lietuvos šaulių sąjungos veikloje (nuo 1929 m.). Tapo Dzūkų studentų draugijos ir Užsienio lietuviams remti draugijos akademinio skyriaus nariu.

Dalį laiko skyrė ir Lietuvos tautinio jaunimo „Jaunoji Lietuva“ sąjungai (nuo 1932 m.). Negalėdamas suderinti darbo ir paskaitų laiko universitete, broliams patarus, 1933 m. darbo Finansų ministerijoje atsisakė. Mirus motinai, 1933 m. studijas nutraukė, grįžo į tėviškę. Nenumaldomam troškimui siekti mokslo prireikė ne vien jo valios pastangų ir ryžto, bet ir artimųjų materialinės bei moralinės paramos.

1934–1935 m. A. Navarackas lankė Senovės kultūros paminklų apsaugos kursus Kaune. 1934–1936 m. dirbo Senovės paminklų apsaugos referentūroje.

(keliamo į 6 psl.)

Kraštotyrininkas, politinis kalinys Adolfas Navarackas

(atkelta iš 1 psl.)

Be archyvinių darbų tvarkymo, vykdė ir Lietuvos žemės vardyno surašymą. 1936–1938 m. žemės vardyną tvarkė Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje. Didžiausią malonumą jautė, tvarkydamas dr. A. M. Račkaus rinkinius, kuriuose buvo sukaupta apie 80 tūkst. eksponatų. Bendravo ir su Tautosakos archyvu. Rinkdamas medžiagą, keliavo po visą Lietuvą, aprašinėjo liaudies šokius, vestuvių apeigas, papročius. Sudaręs kelis dainų rinkinius su įrašymais garso plokštelėse, padovanojo archyvui.

1935 m. A. Navaracko iniciatyva į Tautosakos archyvą buvo pakviesti aktyviausi Guobinių kaimo dainininkai, tarp jų ir jo brolis Antanas, kurie į plokšteles įdainavo 250 liaudies dainų ir žaidimų. Kiek vėliau įrašyti ir vestuviniai maršai, karo bei rekrutų dainos, nufilmuoti su aprašymais Merkinės apylinkių senoviniai šokiai: „Kubilas“, „Suvartukas“, „Mikita“, „Sukčius“ ir kt. (apie 20 žaidimų ir šokių), kurie nuo to laiko paplito visoje Lietuvoje.

A. Navarackas iki 1936 m. Tautosakos archyvui buvo perdavęs jo paties užrašytų 760 liaudies kūrybos vienetų, tarp kurių 411 liaudies dainų su melodijomis.

Adolfas Navarackas rašė į spaudą straipsnius kultūros ir korespondencijų klausimais. 1935 m. „Naujoji Romuva“ publikavo išsamius straipsnius apie dr. A. m. Račkaus rinkinius, kultūros ir spaudos parodą, Čikagoje (JAV) įkurtą Lituanistikos muziejų. 1936 m. „Jaunoji karta“ išspausdino straipsnį „Atgaivinkime senoviškus šokius“. 1936–1937 m. „Tautos mokykla“ ir „Vakarai“ spausdino jo medžiagą „Žemės vardyno rinkimas ir reikšmė“. Daug korespondencijų buvo išspausdinta „Lietuvos aide“. Mokėjo vokiečių, lenkų, rusų ir anglų kalbas.

1938–1940 m. A. Navarackas dirbo Švietimo ministerijoje Pradinių mokyklų žemės naudojimo fondo tvarkytoju, Kauno apskrities pradinių mokyklų inspekcijoje techniniu sekretoriumi, Liaudies švietimo skyriaus statistiku. 1941 m., ruošiant Lietuvos liaudies meno dekadą Maskvoje, buvo paskirtas Respublikinių liaudies kūrybos namų etnografinių-folklorinių reikalų inspektoriumi. Renginį nutraukė Vokietijos–Sovietų sąjungos karas, o jis grįžo prie studijų.

1941–1943 m. A. Navarackas (su pertraukomis) Vilniaus pedagoginiame institute studijavo gamtos, geografijos, žemės ūkio mokslus ir papildomus dalykus Miškų fakultete. Vokiečiams tą institutą uždarius, 1943–1944 m. mokslus tęsė Dotnuvos žemės ūkio akademijoje. Besitraukiantiems vokiečiams susprogdinus rūmus, įkalbintas draugų grįžo į Vilnių ir įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti mediciną. Dirbo referentu emigracinėje išvykstančiųjų į Lenkiją įstaigoje.

Per Lietuvą ritosi sovietinio teroro banga. Tauta visomis išgalėmis prie-

šinosi okupaciniam režimui. Šalia ginkluoto partizaninio pasipriešinimo kūrėsi pagrindinės organizacijos. Viena jų – „Lietuvos tautinė partija“ (LTP). Susibūrė 20 vienminčių. Į ją įsijungė ir Medicinos fakulteto 4-ojo kurso studentas A. Navarackas. Jam tuo laiku, kaip ir daugumai Lietuvos žmonių, valstybės išlikimas buvo daug svarbiau už asmeninius reikalus. 1947 m. rugpjūčio mėn. pagrindininkai išsirinko LTP tarybą iš sep-

A. Navarackas, iki 1940 m. Nuotrauka iš LCVA

tynių narių: pirmininką – J. Alkima- vičių-Arą, sekretorių – P. Mikulionį- Vyturį, organizaciniam darbui – V. Babarską-Kaktusą, kariniam skyriui – Vilių Koškulį-Vilką, finansininką – P. Ramanauską-Katiną, ryšiams su užsieniu – A. Navaracką-Lapą. Vieningai priėmė programą, pritarė Deklaracijai, patvirtino Įstatus, antspaudą. Nutarė leisti laikraštį „Vienybė“. Apsvarstę svarbiausius klausimus, aktyviai pasinėrė į pagrindinę veiklą. Tačiau KGB nesnaudė. Pasitelkę išdavikų, naršė po auditorijas, įstaigas...

Tame niekšybių katilė virė ir Medicinos fakulteto dėstytojas, gydytojas Juozas Markulis (KGB agentas „Erelis“). Neturėdami patirties ir įžvalgumo, aklaik pasitikėdami patriotiniais idealais, į „Erelio“ pinkles pakliuvo ne tik kai kurie partizanų vadai, bet ir šie jaunieji patriotai. 1947 m. lapkričio mėn. pradžioje buvo suimti visi LTP tarybos ir partijos nariai, paimti dokumentai ir sąrašai. Suimtųjų likimą sunkino užverbuoto bendrininko V. Svirnelio (iš Marcinonių valsč., Šklėrių k.) išdavystė – kaltinimai. Visi suimtieji sovietinio saugumo Ypatingojo pasitarimo Maskvoje už akių buvo nuteisti po 10–25 metus laisvės atėmimo. Po teismo „Stolypino“ vagonais nuteistuosius išvežiojo po Šiaurės Sibiro lagerius.

A. Navarackas suimtas 1947 m. lapkričio 6 d. 1948 m. jam skirti 25

metai buvo pakeisti į 10 metų pataisos darbų lagerio ir 5 metus tremties. 1949–1951 m. kalėjo Taišete, Vilkavėkos lageryje. 1951–1955 m. – Magadane, Indigiro rūdos ir aukso kasyklose. 1955 m. iš lagerio paleistas, be teisės gyventi Lietuvoje. Tremties laiką išbuvo Jakutijoje, Ust Neroje. Dirbo statybose, sargu paroduotuvėje, Ust Neros vaikų namuose ūkvedžiu. 1959 m., gavęs atostogų, nelegaliai balandžio 21 d. parvažiavo į Lietuvą. Laikinais prisiglaudė pas brolių Antaną tėviškėje.

Lietuvos laisvės kovų dalyvė, pedagogė, literatė Izabelė Skliutaitė-Navarackienė (1925–2021) 2005 m. atsiminimuose rašė: „Su Adolfu susipažino me Druskininkuose. Susituokėme 1959 m. Gardine. Gydytoja E. Kriaučiūnaitė pažadėjo įdarbinti „Dainavos“ sanatorijoje felčeriu. Galvojome apie ateitį. Po metų gimė dukra Gintvilė. Deja, tvarkant dokumentus nuolatinei prieregistruoti, Druskininkų milicijos viršininkas N. Sivkovas įspėjo, kad vyro neregistravęs, pareikalavo per 24 valandas išsinešdinti iš Lietuvos. Pasprukęs iš milicijos, persikėlęs valtimi per Nemuną, išvyko pas giminaitį į Kauną. Kartais slapčiomis Adolfas

mus aplankydamas, o už apsilankymą aš mokėdavau milicijai baudą. Galvojome apsigyventi Gardine. Beteisis, nuolat persekiojamas, išgyveno dar 7-erius metus. Baimindamasi dėl jo ir šeimos likimo, pasiguodžiau pažįstamiems Gardino teisininkams: prokurorui, teismo advokatui J. Nisnievičiui ir juristei L. Molčadskajai. Jie, surinkę reikalingus raštus, su A. Navaracko prašymu pasiuntė Lietuvos SSR prokuratūrai ir Aukščiausiam teismui dėl reabilitacijos. Paliudijimais parėmė bičiuliai: J. Čiurlionytė, J. Kruopas, V. Sirijos Gira, V. Lingys, K. Poškaitis. Byla tęsėsi septynerius metus. 1965 m. reabilituotas. Leido gyventi Lietuvoje. Sugrąžino teisę į butą, į darbą. Prieregistravo Vilniuje, pagal sutartį pradėjo dirbti paminklosaugoje“.

1962 m. Jadvyga Čiurlionytė rašė: „A. Navaracką pažįstu kaip energingą, uolų tautosakos rinkėją ir liaudies muzikos bei šokių propaguotoją. Man dirbant „Lietuvių tautosakos archyve“ 1936–1941 m., teko recenzuoti jo užrašytų liaudies dainų ir šokių rinkinius – jie visi buvo labai vertingi. Be to, A. Navarackas palaikydavo nuolatinius ryšius su Tautosakos archyvu, atsiųsdamas dainininkus iš periferijos ir teikdamas žinias apie šokėjus, muzikantus bei dainininkus. Ne vienas jo straipsnis, pasirodęs spaudoje, kėlė susidomėjimą liaudies šokiais ir dainomis, stimulavo organizuoti dainų ir šokių bū-

relius. Ir šiuo metu A. Navaracko surinktos dainos, kompozitorių perkurtos, siunčiamos radijo bangomis. Liaudies šokių ir dainų ansamblis naudoja jo surinktais šokiais ir tiksliais jų choreografiniais aprašymais“.

Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius J. Kruopas pažymoje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumui 1962 m. rašė: „Instituto Tautosakos rankraštyne yra saugomi keturi Adolfo Navaracko įteikti Lietuvių tautosakos rinkiniai. Juose yra 411 liaudies dainų su melodijomis, 352 liaudies dainos be melodijų ir 47 smulkiosios tautosakos dalykai. 411 liaudies dainų melodijų yra įrašyta į plokšteles. Minėtą tautosakos medžiagą iš jo paties surastų pateikėjų užrašė A. Navarackas“.

Iš tremties grįžęs į Lietuvą, A. Navarackas dirbo LTSR Istorijos etnografijos muziejuje, paminklų konservavimo tarnyboje. A. Navarackas rengiamos „Mažosios lietuviškosios tarybinės enciklopedijos“ (MLTE) redakcijai įteikė surinktą medžiagą nuo seniausių laikų apie įžymias istorines Lietuvos vietas: Merkinę, Butrimonis, Aukštadvarį, Prienus, Alovę, Daugus, Balbieriškį, Jotvingių kraštą (apie 40 rankraštinų straipsnių įteikė geografijos skyriui). Aprašė Liškiavos, Merkinės, Leipalingio (Černiausky), Šventėžerio, Rudaminos ir kt. piliakalnių. Tautosakinė medžiaga panaudota A. Juškos leidiniuose: „Svodbinės dainos“ (1958 m.), „Lietuvių dainos“, T. 1 (1963 m.), „Dainos ir raudos“, T. 2 (1964 m.). Jo pastangomis išaiškintas ir atgautas 6 metus slėptas Stakliškių lobis. Archeologas Vytautas Daugudis, remdamasis šia medžiaga ir Adolfo Navaracko sudarytais brėžiniais bei schemomis, parašė knygą „Stakliškių lobis“ (1968 m.).

1945–1946 m., dalyvaudamas mokslinėse ekspedicijose, A. Navarackas palaikė ryšius su Dainavos apygardos Šarūno ir Siaubo būrių partizanais, juos rėmė, rašė į pagrindinę spaudą. Artimi ryšiai jį siejo ir su Jonu Noreika-Generolu Vėtra. Grįžęs iš sovietinio „rojaus“, ir toliau domėjosi krašto istorija, jos ateitimi. Rėmė tautos pasipriešinimo, išlaisvinimo idėjas. Nors ir labai sunkiomis aplinkybėmis, neturėdamas teisės gyventi Lietuvoje, pradėjo rašyti į rajoninę spaudą. Paskelbė daug probleminių rašinių apie istorijos ir kultūros paveldo išsaugojimą.

A. Navarackas – ryški asmenybė, įveikusi daugybę sunkių likimo išbandymų, bet kalėjimo ir tremties žiaurumai bei valdininkų savivalė sustrūkdė šiam garbingam savo krašto mylėtojų siekti aukštesnio skrydžio. Nemažą kultūrinį palikimą jis padovanojo mylimai Lietuvai. Nemažiau vertingos medžiagos išliko rankraščiuose, išblukusiuose laikraščiuose puslapiuose. Visa tai – mūsų tautos dvasinės kultūros paminklai.

A. Navarackas mirė 1994 m. vasario 13 d. Vilniuje. Palaidotas Liškiavos mstl. kapinėse.